

Lausuntoyhteenveto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Tausta

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaan säädetään itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta. Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika.

Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta oli lausuttavana 18.2.–3.4.2022 välisenä aikana. Esityksessä ehdotettiin säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Laissa säädettäisiin sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, sukupuolen vahvistamista koskevasta hakemuksesta ja sen käsittelystä, vahvistamisen oikeusvaikutuksista, vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamisesta, ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta sekä muutoksenhausta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotettiin muutettavaksi sterilisointilakia, äitiysavustuslakia, kansaneläkelakia, kotikuntalakia, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia sekä äitiyslakia.

Luonnoksesta hallituksen esitykseksi saatiin 104 lausuntoa. Hallituksen esitysluonnokseen antoivat lausunnon seuraavat tahot: Ahvenanmaan maakuntahallitus, Aito avioliitto ry, Amnesty International Suomen osasto, Digi- ja väestötietovirasto, Dreamwear Club ry, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, Elinkeinoelämän keskusliitto EK, Etelä-Savon sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymä, Feministinen puolue r.p., Finanssiala ry, Finlands Svenska Skolungdomsförbundet FSS rf, Helsingin hallinto-oikeus, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri/Naistentaudit ja synnytyskeskus, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri/Psykiatria Sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikka, Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri/HYKS Plastiikkakirurgia, Helsingin yliopisto, Helsinki Pride –yhteisö, Ihmisoikeuskeskus, Ihmisoikeusliitto, Intersukupuolisten ihmisoikeudet - ISIO ry, kahdeksan yksityishenkilöä, Kansaneläkelaitos, Kirkkohallitus, korkein hallinto-oikeus, Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä, Lappeenranta Pride ry, Lapsiasiavaltuutetun toimisto, Lastensuojelun Keskusliitto, LHB-Liitto ry, liikenne- ja viestintäministeriö, Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto, Maahanmuuttovirasto, Mehiläinen Oy, Miehet – Män – Men ry, Miesjärjestöjen keskusliitto ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Naisasialiitto Unioni ry, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry, Naisten rintama ry, Oikeuskanslerinvirasto, oikeusministeriö, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry, Oikeusrekisterikeskus, opetus- ja kulttuuriministeriö, Oulun yliopisto, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri/Tampereen yliopistollinen sairaala, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri/Tampereen yliopistollisen sairaalan trans-työryhmä, Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri/Kuopion yliopistollinen sairaala, Poliisihallitus, Porvoo kaupunki, puolustusministeriö, Rikosseuraamuslaitos, Sateenkaariperheet ry, Seta ry, Seta ry Setan nuorisotoimikunta, sisäministeriö, Sukupuolentutkimuksen seura, Suomen Asianajajaliitto, Suomen Kristillinen Lääkäriseura, Suomen Kuntaliitto ry, Suomen Kättilöliitto - Finlands Barnmorskeförbundet ry, Suomen Lukiolaisten Liitto, Suomen Lääkäriliitto - Finlands Läkarförbundet, Suomen nuorisolaisten kattojärjestö Allianssi ry, Suomen

Olympiakomitea, Suomen Opiskelija Allianssi - OSKU ry, Suomen ortodoksinen kirkko, Suomen Psykiatriyhdistys, Suomen Psykologiliitto, Suomen UNICEF ry, Suomen ylioppilaskuntien liitto, Syyttäjälaitos, tasa-arvoasiain neuvottelukunta, tasa-arvovaltuutettu, Tehy ry, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto Palko, tietosuojavaltuutetun toimisto, Trans ry, Transfeminiinit ry, Translasten ja -nuorten perheet ry, Trasek ry, Turun hallinto-oikeus, työ- ja elinkeinoministeriö, ulkoministeriö, Valtion nuorisoneuvosto, valtiovarainministeriö, Valvira, Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri/Turun yliopistollinen keskussairaala Naistenklinikka, Vasemmistonaiset, Verohallinto, Vihreiden nuorten ja opiskelijoiden liitto, Väestöliitto ry, yhdenvertaisuusvaltuutettu.

Yhteenveto saaduista lausunnoista

Voimassa olevan lain uudistamista kannatettiin useissa, sekä viranomaisten, valtuutettujen, ylimpien laillisuusvalvojen, terveydenhuollon edustajien että muun muassa transjärjestöjen, lausunnoissa. Esitetyt muutokset katsottiin osassa lausuntoja olevan perusteltuja suhteessa niihin tavoitteisiin, joita muutokselle on asetettu. Toisaalta osassa lausuntoja katsottiin, ettei esityksellä saada tavoiteltuja tavoitteita toteutettua ja siinä esitettyjen ratkaisujen katsottiin osassa lausuntoja sisältävän yhä merkittäviä puutteita ihmisoikeusnäkökulmasta tarkasteltuna. Esimerkiksi selvityksen vaatimista ja harkinta-aikaa pidettiin ristiriitaisena itsemääräämisoikeutta kunnioittavan lain tavoitteen kanssa eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä olevaa täysi-ikäisyyttä pidetty lapsen oikeuksien mukaisena.

Kommentit liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §)

Lausunnoissa kannatettiin laajasti lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksistä. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta on muun muassa pidetty erityisesti henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä yksityis- ja perhe-elämää koskevan oikeuden vastaisena.

Lääketeieteellisen hoidon ja tutkimuksen eriyttäminen sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta sai myös kannatusta laajasti (mm. ylimmät laillisuusvalvojat, transjärjestöt ja terveydenhuollon edustajat) muun muassa sen itsemääräämisoikeutta vahvistavan vaikutuksen vuoksi. Tosielämän kokeesta luopumista pidettiin kannatettavana. Toisaalta muutamassa yksittäisessä lausunnossa lääketieteellistä selvitystä koskevan vaatimuksen säilyttämistä pidettiin hyvänä. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että terveydenhuollon ammattilaisen kohtaaminen prosessin aikana on aina sukupuoliristiriitaa kokevan etu ja edellytyksen poistaminen voisi helpottaa lain väärinkäytösten mahdollisuutta.

Lausunnoissa (mm. Tasa-arvovaltuutettu) kannatettiin esityksessä ehdotettua ilmaisua "toinen sukupuoli" joka korvaisi voimassa olevassa laissa käytetyn ilmaisun "vastakkainen sukupuoli". Muutama lausunnonantaja (mm. Oikeuskanslerinvirasto, Eduskunnan apulaisoikeusasiamies ja valtiovarainministeriö) kiinnitti huomiota siihen, että esitysluonnoksesta ei käy ilmi se, onko valtiovarainministeriön lainsäädäntöhanke henkilötunnusjärjestelmän uudistamisesta huomioitu valmistelussa. Jatkovalmistelussa tulisivatkin arvioida, mitä mahdollisia vaikutuksia kyseisellä hankkeella on henkilötunnusjärjestelmän uudistamista koskevaan säännöskokonaisuuteen.

Täysi-ikäisyyttä koskevasta edellytyksestä lausuttiin useissa lausunnoissa. Useassa lausunnossa katsottiin, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen tulisi olla mahdollista myös alaikäisille (mm. monet

järjestöt, useat viranomaiset ja osa terveydenhuollon edustajista) ja pidettiin valitettavana, että asiaa koskeva punninta ja arviointi oli jätetty jatkovalmistelussa selvitettäväksi (mm. ylimmät laillisuusvalvojat). Tätä pidettiin esityksen heikkona kohtana, eikä esityksen katsottu tältä osin vastaavan lapsen etua taikka olevan lapsen oikeuksien mukainen. Se ei myöskään ole usean lausunnonantajan mukaan sopusoinnussa asiassa teetetyn selvityksen tai perustuslain syrjimättömyyskiellon kanssa.

Osassa lausuntoja katsottiin, että hallituksen tulisi viipymättä ryhtyä asiaa koskevaan jatkovalmisteluun. Joissain lausunnoissa puolestaan ehdotettiin, että eduskunta hyväksyisi ponnin, jossa vaaditaan alaikäisten tilanteen mahdollisimman pikaista selvittämistä.

Lakiehdotuksen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin oltiin useissa, sekä viranomaisten että järjestöjen, lausunnoissa huolissaan. Translasten ja -nuorten haavoittuvaa asemaa nostettiin osassa lausuntoja esiin ja täysi-ikäisyysvaatimuksen katsottiin vaikuttavan muun muassa translasten ja nuorten mielenterveyteen. Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunnossa myös kiinnitettiin huomiota siihen, että monet oikeudellisen sukupuolimerkinnän vaikutukset voivat olla erityisen merkityksellisiä ikävaiheessa, jossa lapsen tai nuoren tulisi voida keskittyä muun muassa koulunkäyntiin. Monissa lausunnoissa nostettiin esiin, että sukupuolen oikeudellisessa vahvistamisessa ei tapahdu mitään peruuttamatonta ja sukupuoli voidaan tarvittaessa vahvistaa uudestaan. Muiden maiden kokemuksia siitä, ovatko detransitiot lisääntyneet tulisi tässä yhteydessä selvittää.

lästä, jolloin sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen tulisi olla mahdollista alaikäisille annettiin lausunnoissa useita eri ehdotuksia. Tältä osin viitattiin muun muassa 15 vuoden ikään, jolloin nimen on mahdollista itsenäisesti muuttaa, ja jolloin nuori on rikosoikeudellisessa vastuussa. Hormonihoitoja, joiden tavoitteena on muokata kehoa sukupuolikokemuksen mukaiseen suuntaan, on mahdollista nuoren saada jo 16-vuotiaana. Muutamassa lausunnossa pidettiin epäjohdonmukaisena, ettei sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen ole mahdollista myös 16-vuotilaille.

Toisaalta sukupuolen vahvistamisen edellytys täysi-ikäisyydestä sai myös muutamissa lausunnossa kannatusta. Ikärajan katsottiin muun muassa nuorisopsykiatrian näkemyksiä sisältävän Pirkanmaan sairaanhoitopiirin lausunnon mukaan olevan kehitysvaikeiden nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden kannalta tarkoituksenmukainen. Vaatimusta täysi-ikäisyydestä perusteltiin kyseisessä lausunnossa myös muun muassa sillä, että nuoruusikäisten transsukupuolisuuden kokemus näyttää tähänastisen tutkimustiedon valossa olevan pysyvä ainoastaan niissä tapauksissa, jossa identifioituminen vastakkaiseen sukupuoleen on selkeästi alkanut jo lapsuudessa ja vahvistunut puberteetissa. Puberteetissa ja sen jälkeen ilmaantuneen biologisesta sukupuolesta poikkeavan sukupuoli-identiteettikokemuksen pysyvyydestä ei ole minkäänlaista tutkimustietoa. Lisäksi nostettiin esille asiaan usein liittyvät psykiatriset häiriöt sekä sukupuolen vahvistamisen negatiiviset vaikutukset muun muassa lasten ja nuorten kehitykseen.

Esityksen perusteluja asuinpaikan ja kansalaisuuden osalta pidettiin osassa lausuntoja asianmukaisina. Toisaalta muutamassa lausunnossa edellytettiin, että edellytystä arvioitaisiin vielä perustuslain 6 §:n syrjintäkiellon kannalta. Muutaman lausunnonantajan (mm. Amnesty ja Yhdenvertaisuusvaltuutettu) mukaan esityksessä tulisi huomioida turvapaikanhakijoiden mahdollisuus vahvistaa sukupuolensa.

Kommentit liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §)

Tämän kysymyksen osalta pyydettiin kommentteja esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Hakemusmenettelyä perusteluineen sekä harkinta-aikaa pidettiin monessa lausunnossa, sekä viranomaisten että järjestöjen taholta, ongelmallisena itsemääräämisoikeuden toteutumisen näkökulmasta.

Osassa lausuntoja sai kannatusta se, ettei selvitykselle aseteta tarkempia sisällöllisiä vaatimuksia ja että selvitys perustuu yksilön omaan kokemukseen lääketieteellisen selvityksen sijaan. Tämän katsottiin muun muassa tukevan henkilön itsemääräämisoikeutta. Toisaalta sen katsottiin myös vaikeuttavan hakemuksia käsittelevän viranomaisen arviointia ja antavan tälle liikaa harkintavaltaa. Osassa lausuntoja nostettiin myös esiin, ettei esitysluonnoksessa oteta kantaa niihin edellytyksiin, joilla hakemus hyväksytään tai hylätään. Eduskunnan oikeusasiamies katsoi, että viranomaisen harkintavaltaa hakemuksen käsittelyssä tulisi tarkentaa ja osassa lausuntoja toivottiin harkintavallasta luovuttavan kokonaan. Muutamassa lausunnossa pidettiin epä johdonmukaisena sitä, että selvitystä ja sen sisällöllisiä vaatimuksia käsitellään sekä 1 §:ssä että 2 §:ssä ja niiden perusteluissa.

Lakiluonnoksessa olevan perusteluvollisuuden katsottiin asettavan hakijat epäyhdenvertaiseen asemaan riippuen kielellisistä valmiuksistaan. Muutamissa lausunnoissa pidettiin hyvänä, että selvityksen edellytyksenä ei ole, että henkilö ilmaisee kokevansa olevan juuri transsukupuolinen vaan että lähtökohtana on henkilön oma identiteettikokemus. Hakemusprosessissa on tärkeää varmistaa, että se ei edellytä stereotyyppistä kuvausta sukupuolesta. Tasa-arvovaltuutetun mukaan säännökohtaisissa perusteluissa olisi hyvä mainita, että näin ollen myös muunsukupuoliset henkilöt voisivat vahvistaa sukupuolensa, mikäli he identifioituisivat enemmän joko nais- tai miessukupuoleen.

Toisaalta muutamissa lausunnoissa ehdotettiin myös tiukempia edellytyksiä hakemukselle, kuten riittävä psykologinen arvio, riittävän laaja selvitys elämänhistoriasta tai selvitys siitä, että sukupuoli-identiteetti on ollut selkeä vähintään kahden vuoden ajan (mm. AVI, Valvira sekä Suomen Kristillinen Lääkäriseura). Hakemukselle ja siinä annettavalle selvitykselle asetettavilla edellytyksillä katsottiin olevan vaikutusta mahdollisten väärin- ja hyväksikäyttöjen määrään.

Hakemuksen ilmeinen perusteettomuus tulisi myös tarkemmin määritellä eräiden lausunnonantajien mukaan. Lisäksi sukupuolen kokemuksen ”pysyvyyttä” katsottiin olevan mahdotonta ennustaa täydellisellä varmuudella, jonka vuoksi pysyvyyttä koskevan edellytyksen katsottiin olevan ongelmallinen. Kokemuksen pysyväisluonteisuus ei saisi muodostua erillisen arvioinnin kohteena olevaksi seikaksi.

Digi- ja väestötietoviraston (DVV) informointivollisuutta pidettiin osassa lausuntoja kannatettavana. Muutamassa lausunnossa (mm. Oikeuskanslerinvirasto ja tasa-arvovaltuutettu) nostettiin esiin, ettei lakiehdotuksesta tai sen perusteluista käy ilmi sitä, mitä tietoja DVV antaisi hakijalle ja millä tavoin. Myös hakemuksen käsittelyä ja muun muassa sitä, missä ajassa DVV:n tulisi käsitellä hakemus, tulisi jatkovalmistelussa täsmentää.

Esityksen mukaista harkinta-aikaa kannatettiin osassa lausuntoja, mutta toisaalta se sai monissa erityisesti järjestöjen lausunnoissa kritiikkiä ja siitä luopumista tai sen lyhentämistä ehdotettiin usean lausunnonantajan toimesta. Muutamassa lausunnossa sitä taas pidettiin liian lyhyenä ja sen sijaan

esitettiin esimerkiksi kolmen kuukauden tai puolen vuoden harkinta-aikaa (mm. AVI ja Valvira). Lisäksi esitettiin, että uutta hakemusta ei voisi tehdä ennen kuin vasta tietyn ajan jälkeen aiemman hakemuksen jättämisestä (Valvira). Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen lausunnossa katsottiin, että vaikka harkinta-ajan ei katsottu rajoittavan hakijan oikeutta yksityiselämän suojaan ja henkilökohtaiseen vapauteen siinä määrin, että menettely muodostuisi valtiosääntöisesti ongelmalliseksi, tulisi lain vaikutusten seurannassa muun ohella seurata ja arvioida sen tarkoituksenmukaisuutta.

Lisäksi muutamassa lausunnossa (mm. ylimmät laillisuusvalvojat) korostettiin, että on tärkeää, että DVV käsittelee hakemukset joutuisasti ja sille tulisi turvata asianmukaiset resurssit tämän varmistamiseksi. Lisäksi esitettiin harkittavaksi, tulisiko hakemusten käsittelemiselle asettaa enimmäisaika. Myös DVV:n osaamisen varmistamista korostettiin muutamassa lausunnossa.

Puolison suostumuksesta luopumista sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä pidettiin kannatettavana muutoksena. Osassa erityisesti järjestöjen lausuntoja nostettiin esiin, että sukupuolen vahvistamisesta ilmoittaminen henkilön puolisolle puuttuu tarpeettomasti henkilön yksityiselämään, eikä asiaa perustella hallituksen esitysluonnoksessa. Myös tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvoasiain neuvottelukunta kehotti harkitsemaan säännöksen tarpeellisuutta. Toisaalta ilmoitusta puolisolle pidettiin myös osassa lausuntoja kannatettavana (mm. LHB-Liitto ry, Suomen Kuntaliitto ry).

Kommentit liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §)

Kysymyksen osalta lausunnoissa pyydettiin kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lisäksi huomiota pyydettiin kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Lakiluonnoksen 3 §:n 1 momenttiin tulleet huomiot

Säännöksen pääsääntöä, jonka mukaan henkilön vahvistettua sukupuolta tulee pitää henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, kannatettiin lausunnoissa laajasti.

Lausuntopalautteessaan oikeusministeriö sekä Rikosseuraamuslaitos toivat esille, että vankeus- ja tutkintavankeuslain osalta tulisi jatkovalmistelussa vielä harkita, voidaanko sukupuolensa vahvistaneet vangit aina kategorisesti sijoittaa vahvistetun sukupuolen mukaisesti miesten tai naisten osastoille vai tulisiko sijoittamisessa mahdollistaa tapauskohtainen harkinta.

Esitysluonnoksella katsottiin voivan olla vaikutuksia myös pakkokeinolain, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain ja poliisilain mukaisiin henkilöön kohdistuvien etsintöjen ja tarkastuksien toteuttamiseen. Esityksessä ehdotettu sääntely saattaisi lisäksi lisätä sellaisia tilanteita, joissa on tunnistettava tarve poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain 3 luvun 1 §:n 3 momentin mukaiseen vapautensa menettäneen turvalliseen säilyttämiseen. Näitä olisi sisäministeriön sekä Poliisihallituksen mukaan syytä arvioida jatkovalmistelussa.

Oikeusministeriön lausunnossa nostettiin myös esille mahdolliset muutostarpeet liittyen eräisiin rikoslain sukupuolisidonnaisiin säännöksiin. Lisäksi Puolustusministeriön lausunnossa tuotiin esille sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset asevelvollisuuteen ja siihen liittyen tarve mahdollistaa

reserviläisstatuksen säilyminen niin halutessaan henkilöille, jotka ovat vahvistaneet sukupuolensa suoritettuaan varusmiespalveluksen.

Lakiluonnoksen 3 §:n 2 momenttiin tulleet huomiot

Ehdotetun lain 3 §:n 2 momentin tavoitetta mahdollistaa esimerkiksi hedelmöityshoidoista annetun lain ja raskaana olevan henkilön suojelua koskevien säännösten soveltaminen henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta pidettiin sinänsä hyvänä, mutta usean lausunnonantajan mukaan ehdotettu säännös oli kuitenkin liian avoin.

Lisäksi siinä käytetty lisääntymisbiologinen sukupuoli -termi sai kritiikkiä sekä joidenkin viranomaisten kuten eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen että järjestöjen taholta. Säännöksen myös katsottiin uhkaavan vesittää pääsäännön ja johtavan henkilön väärinsukupuolittamiseen. Uuden sukupuoleen liittyvän käsitteen luomista lainsäädännössä ei pidetty usean lausunnonantajan taholta hyvänä. Joissain lausunnoissa edellytettiin vähintään termin määrittelemistä. Lisäksi se herätti eräissä lausunnonantajissa kysymyksiä siitä, miten henkilön lisääntymisbiologista sukupuolta koskevaa tietoa tulisi käsitellä terveydenhuollossa ja kenellä olisi pääsy tietoon.

Toisaalta joissakin mm. terveydenhuollon järjestöjen lausunnoissa tuotiin esiin, että terveydenhuollossa henkilön lisääntymisbiologisella sukupuolella voi olla merkitystä esimerkiksi potilaan hoidossa ja että terveydenhuollolla tulisi olla siitä tietoa, ja lääkärin tulisi voida ottaa se huomioon.

Hedelmöityshoitoja tarjoavat tahot katsoivat pykälän selkeyttävän hedelmöityshoitolain soveltamista. Samalla tunnistettiin kuitenkin tarve tarkentaa muun muassa lisääntymisbiologisen sukupuolen merkitystä eri vaiheissa hedelmöityshoitoprosessia sekä hoidon dokumentoinnissa. Eräissä lausunnoissa myös pohdittiin sitä, mitä vaikutusta sukupuolen vahvistamisella olisi luovutetuista sukusoluista syntyneen lapsen tiedonsaantioikeuteen.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen sekä Väestöliitto ry:n lausunnoissa pantiin merkille, ettei esimerkkejä säännösehdotuksen tarkoittamasta sosiaalihuollon lainsäädännöstä ole tuotu esiin. Lisäksi Kansaneläkelaitos pohti, miten säännös soveltuu sellaisiin lääkkeiden korvausoikeuden myöntämisen edellytyksiä koskeviin Kelan päätöksiin, joissa on sukupuolta koskevia rajoituksia.

4. Kommentit liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Säännöstä pidettiin perusteltuna osassa lausuntoja. Toisaalta pykälää pidettiin myös useassa lausunnoissa hyvin vaikeaselkoisena. Tähän kiinnitti huomiota muun muassa eduskunnan apulaisoikeusasiamies. Esitysluonnoksessa omaksuttu ratkaisu tunnustaa tai vahvistaa vanhemmuus oletusarvoisesti syntymässä vahvistetun sukupuolen mukaisesti sai myös kritiikkiä monissa, erityisesti järjestöjen lausunnoissa, koska suurin osa transtaustaisista vanhemmista haluaisi vahvistaa vanhemmuutensa vahvistettua sukupuolta vastaavaksi, jolloin suurimmalla osalla vanhemmuusmerkintä olisi ensi väärin.

Muutamassa lausunnoissa viitattiin voimassa olevaan isyyslakiin ja sen perusteluihin, ja huoleen siitä, että niiden mukaan henkilön isyyttä ei voitaisi lainkaan vahvistaa suhteessa hänen siittiöistään alkunsa saaneeseen lapseen, jos hänet olisi vahvistettu naiseksi jo hedelmöityksen ajankohtana.

Osassa erityisesti järjestöjen lausuntoja nostettiin esiin, että ratkaisu pysyttäytyä sukupuolittuneissa vanhemmuusnimikkeissä on tarpeeton ja ongelmallinen muunsukupuolisten vanhempien kannalta.

Myös yhdenvertaisuusvaltuutettu piti lausunnossaan tärkeänä, että lainsäädäntöä kehitetään niin, että sukupuoleen liitetyt ilmaukset vanhemmuudesta korvataan sukupuolineutraaleilla ilmaisuilla kuten esimerkiksi vanhempi. Termiä lisääntymisbiologinen sukupuoli ei osan lausunnonantajista mukana tulisi käyttää myöskään tässä yhteydessä.

5. Kommentit liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen muuttamiseen (5 §)

Kysymyksen osalta erityistä huomiota pyydettiin kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lausunnoissa pyydettiin myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Mahdollisuutta vanhemmuusnimikkeen muuttamiseen pidettiin hyvänä monissa sekä viranomaisten että järjestöjen lausunnoissa ja sitä pidettiin tärkeänä tilanteessa, jossa vanhemmuutta ei voida vahvistaa sukupuolineutraalisti vanhemmuutena. Sen katsottiin lisäävän vanhemman itsemääräämisoikeutta ja suojelevan vanhemman ja lapsen yksityis- ja perhe-elämää sekä edistävän vapaaseen liikkuvuuteen liittyviä oikeuksia. Säännöstä tulisi kuitenkin eräiden lausunnonantajien mukaan tarkentaa sen osalta, onko vanhemmuusnimikkeen korjaaminen mahdollista myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta. Tällaista mahdollisuutta kannatettiin lausunnoissa.

Osassa lausuntoja katsottiin, että itsemääräämisoikeus ei kokonaisuudessaan toteudu, jos vanhemmuusnimike muuttuu automaattisesti kaikkien kyseisen vanhemman lasten osalta. Eri vanhemmuusnimikkeiden mahdollistaminen eri lapsille olisi todennäköisesti kuitenkin joidenkin perheiden toiveena ja lapsen edun huomioiminen voisi vaatia, että eri lasten osalta voisi toimia eri tavoin. Uudistuksessa tulisi mahdollistaa tilanne, jossa henkilön vanhemmuusnimike on erilainen eri lasten kohdalla. Tältä osin lausuntopalautteessa nostettiin esiin muun muassa se, että mikäli vanhemmalla ei olisi velvollisuutta hakea vanhemmuusnimikkeen muuttamista myöhemmin syntyneiden lasten osalta, ei lopputulos olisi tällöinkään välttämättä lasten osalta yhdenvertainen, mikä on ollut perustelujen mukaan säännöksen tavoite.

Digi- ja väestötietoviraston lausunnossa nostettiin myös esiin tarve selvittää tarkemmin, mitä muutoksia vanhemmuusnimikkeen muuttaminen aiheuttaa nykyisiin väestötietojärjestelmään tallennettaviin tietosisältöihin, niiden ylläpitoon ja tietojen luovuttamiseen sekä asiaa koskevaan sääntelyyn. Väestötietojärjestelmässä vanhemmuusroolit ovat monimutkaisemmat kuin vain "äiti" ja "isä" (esimerkiksi avioliiton perusteella merkitty isä, vahvistettu äiti sekä avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen äiti) eikä nimikettä voida siten vain muuttaa isästä äidiksi. Jatkovalmistelussa tulee pohtia tarkemmin toivottavien muutosten laajuutta ja sitä kenellä on tarve vanhemmuutta ja nimikkeen muuttamista koskevalle tiedolle huomioiden, että siitä voi selvittää vanhemman transtaustan. Osa lausunnonantajista nosti esiin lakimuutoksen aiheuttavan vaikutuksia tietojärjestelmiinsä vanhemmuusnimikkeisiin tehtävistä muutoksista johtuen.

Pirkanmaan sairaanhoitopiirin lausunnon mukaan lakiesityksen perusteluissa ei ole asianmukaisella tavalla kiinnitetty huomiota siihen, millaista kuormitusta alaikäiselle lapselle voi aiheutua vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta. Lausunnossa ehdotetaan riippumattomien lastenpsykiatrian ja kehityspsykologian asiantuntijoiden lausuntojen hankkimista asiasta. Yksittäisissä lausunnoissa

kannatettiin vanhemmuutta kuvaavien nimikkeiden perustumista jatkossakin henkilön lisääntymisbiologiseen sukupuoleen.

Lausunnoissa pidettiin tärkeänä, että esityksessä pyritään varmistamaan, että vanhemmuutta koskevan nimikkeen muuttamisella ei ole aineellisoikeudellisia vaikutuksia lapsen asemaan. Epäselväksi jää kuitenkin eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan, millä tavoin vanhemmuusnimike tai sen muuttuminen voisi vaikuttaa esimerkiksi lapsen tapaamisoikeuteen tai perintöoikeuteen taikka hänen oikeuteensa saada elatus vanhemmaltaan.

Oikeusministeriö esitti harkittavaksi, tulisiko myös 5 §:ssä olla 2 §:ää vastaava säännös, jonka mukaan Digi- ja väestötietoviraston pitää tehdä välittömästi merkintä muutetusta vanhemmuusnimikkeestä väestötietojärjestelmään. Lisäksi valtiovarainministeriön lausunnossa nostettiin esille tarve arvioida jatkovalmistelussa, tulisiko vanhemmuusnimikkeiden muuttamisessa olla lähtökohtana hakemusmenettelyn sijaan rekisteröidyn ilmoitus muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tehtävästä uudesta rekisterimerkinnästä, josta säädetään VTJ-lain 75 §:ssä.

6. Kommentit liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §)

Säännöstä pidettiin selkeänä ja perusteltuna sekä tärkeänä. Lausunnoissa nousi kuitenkin esiin kysymyksiä siitä, mitä on pidettävä päätöksenä ja miten toimitaan erilaisissa ulkomaisen päätöksen tunnustamista koskevissa tilanteissa. Tähän kiinnittivät huomiota Digi- ja väestötietovirasto sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

7. Kommentit liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §)

Lausunnoissa pidettiin tärkeänä, että laki tulisi voimaan mahdollisimman pian, vaikka se tarkoittaisi soveltamisen porrastamista vanhemmuusnimikkeiden muuttamista koskevan 5 §:n osalta. Riittävän pitkää siirtymäaikaa mainitun säännöksen soveltamisen osalta pidettiin erityisesti viranomaisten taholta tärkeänä tietojärjestelmämuutoksien toteuttamiseksi. Osassa järjestöjen lausuntoja puolestaan pidettiin valitettavana, jos järjestelmämuutoksia ei voida toteuttaa sellaisella aikataululla, että lain soveltamisen porrastamista ei tarvittaisi.

8. Kommentit liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi.

Lausunnossa pyydettiin kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydettiin kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Esitysluonnoksen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin lausuttiin useissa lausunnoissa. Vaikutusarviointien tueksi tehtyä selvitystä pidettiin useissa lausunnoissa monipuolisena ja kattavana. Useissa lausunnoissa nostettiin esiin valitettavana se, että selvityksen johtopäätöksillä ei ole ollut kuitenkaan vaikutusta lainvalmistelussa vaan alaikäisten osalta asia on siirretty jatkovalmisteltavaksi myöhemmin. Lisäksi lausunnoissa kiinnitettiin huomiota lasten kuulemiseen. Lapsivaikutusten arviointia tulisi vielä joiden lausunnonantajien mukaan tarkentaa, muun muassa sen osalta miten vanhemman sukupuolen vahvistaminen vaikuttaa tämän lapsiin.

Mahdollisuus lain väärinkäytökseen nousi osassa sekä viranomaisten että järjestöjen lausuntoja esiin ja asiasta toivottiin tehtävän tarkempaa selkoa ja vaikutusarviointia. Väärinkäytösten osalta nostetut huolet liittyivät muun muassa siihen, että henkilö vahvistaisi sukupuolen vain päästääkseen suorittamaan vankeusrangaistusta toiselle sukupuolelle tarkoitettussa vankilassa tai välttääkseen asevelvollisuuden. Poliisihallitus kiinnitti huomiota mahdollisuuteen, että prosessia väärinkäytetään oman edun tavoittelun lisäksi esimerkiksi todellisen identiteetin häivyttämiseen rikollisessa tarkoituksessa. Osassa lausuntoja nostettiin esiin myös huoli nais erityisistä tiloista kuten turvakodeista ja huomautettiin, että lakimuutos voisi potentiaalisesti vääristää sukupuolen perusteella laadittuja tilastoja ja mahdollistaa tasa-arvolain kiintiösäännösten väärinkäytöksen.

Transasetuksen kumoamisen pelättiin vaarantavan hoitoon pääsyn tilanteessa, jossa hoitoon pääsy on viivästynyt transpoliklinikoiden kuormittuneisuuden vuoksi. Asiaan kiinnittivät huomiota niin eduskunnan apulaisoikeusasiamies kuin järjestöt. Transpoliklinikoiden resursseista lausuttiin laajemminkin monissa lausunnoissa.

Toisaalta muutamassa lausunnossa (mm. Kuntaliitto, Avit, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri) transasetuksen kumoamista pidettiin tarkoituksenmukaisena. Annetuissa lausunnoissa esitettiin vaihtelevia näkemyksiä muun muassa siitä, helpottaisiko kolmannen yksikön perustaminen transpoliklinikoiden resurssitilannetta. Vaikka lausunnoissa tuotiin esille, että translain muuttaminen vähentäisi transpoliklinikoiden lausuntotaakkaa ja painopiste siirtyisi potilaiden hoitoon ja sen tarpeen arvioimiseen, ei sukupuoli-identiteettiä koskevien lääketieteellisten selvitysten poistumisesta johtuvaa työmäärän vähentymistä pidetty kuitenkaan osassa lausunnoissa riittävänä kattamaan transpoliklinikoiden ylikuormittumista tai esimerkiksi jatkossa hyvinvointialueille kuuluvan perustason hoidon toteuttamista.

Mikäli käsittelymäärät kasvavat, on riskinä eräiden lausunnonantajien, ml. hakemuksia käsittelevän Digi- ja väestötietoviraston, mukaan myös käsittelyaikojen pidentyminen viranomaisissa. Käsittelyaikojen lyhentäminen olisi Digi- ja väestötietoviraston mukaan mahdollista kehittämällä hakemusten vireillepanoon ja käsittelyyn sähköiset ratkaisut. Tästä aiheutuisi kuitenkin merkittäviä taloudellisia kustannuksia.

Ehdotuksen tiedonhallinnan muutosvaikutuksia tulisi valtiovarainministeriön mukaan arvioida vielä perusteellisemmin julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain (906/2019) 8.2 §:n mukaisesti. Väestötietojärjestelmään tehtävät muutokset aiheuttavat tietojärjestelmämuutoksia ja kustannuksia DVV:n lisäksi myös väestötietojärjestelmästä tietoja saaville organisaatioille kuten kunnille ja hyvinvointialueille. Näitä vaikutuksia tulisi vielä arvioida esityksessä. Esille nousi myös tietojen luovutusta ja eri viranomaisten tiedonsaantitarpeita koskevia näkökohtia.

Amnesty Internationalin Suomen osaston mukaan yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnissa tulisi arvioida tarkemmin vaikutuksia risteävää marginalisointia kokevien transihmisten näkökulmista. Yksittäisissä lausunnoissa edellytettiin lisäksi laajempaa sukupuolivaikutusten arviointia.

Työ- ja elinkeinoministeriön lausunnossa pidettiin hyvänä sitä, että esityksessä on huomioitu esityksen vaikutukset työllisyyteen ja työelämään.

Yksittäisissä lausunnoissa nousi esille esimerkiksi se, kuinka esitys saattaa johtaa siihen, että binääriseen sukupuolijaotteluun pohjaavia sukupuolikäsityksiä tullaan yhä ylläpitäneeksi (Tasa-arvoasiain

neuvottelukunta), kuinka se tulee vaikeuttamaan erityisesti urheilukilpailuihin osallistumisoikeuden määrittelyä (Suomen Olympiakomitea), sekä kuinka se edellyttäisi muutoksia toimintatapoihin ja esimerkiksi yhdenvertaiseen ja syrjimättömään palvelujen järjestämiseen (Suomen Kuntaliitto).

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen

Uudistusta pidettiin kiireellisenä ja välttämättömänä.

Lausunnoissa ehdotettiin muun muassa ihmisoikeusvelvoitteiden ja -suositusten laajempaa käsittelyä (ulkoministeriö), sekä perustuslain mukaisuutta ja sääntämisympäristöstä koskevien perusteluiden täydentämistä Suomen kansalaisuutta ja asuinpaikkaa koskevan edellytyksen sekä ikärajan hyväksyttävyyden ja oikeasuhtaisuuden osalta (mm. oikeusministeriö). Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota hallituksen esityksessä käytettyyn terminologiaan ja esitti sen tarkistamista niin, että se on johdonmukaista sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden itsemäärittelyyn perustuvaa ja ihmisarvoa kunnioittavaa. Lisäksi hän esitti, että kaikki keskeiset käsitteet määriteltäisiin ainakin hallituksen esityksen perusteluissa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies piti myös välttämättömänä, että vammaisten henkilöiden lakisääteisestä kuulemisvelvoitteesta huolehditaan. Lisäksi lausunnoissa nostettiin esille tarve lakia koskevalle koulutukselle ja esimerkiksi sen soveltamista koskevalle oppaalle (mm. eduskunnan apulaisoikeusasiamies).

Muutamissa lausunnoissa nostettiin esiin, että laissa olisi tarpeen olla tarkoituspäälause.

Transpoliklinikoiden asianmukaisiin resursseihin, perustason hoidon rahoitukseen, hoitojärjestelmän kehittämiseen sekä transpoliklinikoiden maantieteelliseen sijaintiin yhdenvertaisen pääsyn näkökulmasta kiinnitettiin huomiota.

Lausunnoissa nostettiin esiin myös tarve huomioida mahdollinen lisääntynyt resurssien tarve julkisten hedelmöityshoitoklinikoiden resursseissa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poiston myötä. Sateenkaariperheet ry:n lausunnossa kiinnitettiin huomiota siihen, että esitetystä lainsäädännöstä ei pyritä ratkaisemaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä tiettyjä ongelmia, kuten sukusolujen talletusta ja riittävää hedelmällisyysneuvontaa koskevia kysymyksiä. Lisäksi sijaisnnytyksen ja sen mahdollistaminen nousi muutamissa lausunnoissa esiin.

Niin kutsutun transrekisterin poistamista ehdotettiin osassa järjestöjen ja mm. Helsingin yliopiston lausuntoja. Tällä viitataan siihen, että väestötietojärjestelmään merkitään henkilöstä sukupuolen vahvistamista koskeva tieto.

Helsingin yliopiston lausunnossa todettiin, että on haastavaa, että uuden työ- tai koulutodistuksen antamisen käytäntö ei perustu oikeuttavaan tai velvoittavaan sääntöön vaan ainoastaan viranomaisohjaukseen.

Steriloimislain 1 §:n 1 momentin 7 kohdan kumoamista esitetyn mukaisesti kannatettiin Valviran lausunnossa. Toisaalta puolestaan katsottiin, että sterilisaatio voi olla merkittävä osa sukupuoliristiriidan hoitoa eikä sen saatavuutta tulisi kiristää (Ihmisoikeusliitto). Oikeusministeriön lausunnoissa tuotiin esille myös se, että käytännössä sterilointi voi olla seuraus sukupuolenkorjausleikkauksesta. Vaikka steriloinnista kyseisen kohdan kumoaminen ei ole esteenä sellaisten toimenpiteiden tekemiselle, tulisi tätä selventää ehdotetun sääntöksen perusteluissa. HYKS Plastiikkakirurgian lausunnossa puolestaan

pohdittiin, voisiko sukupuolensa vahvistanut jatkossa hakeutua halutessaan yksityissektorille omakustanteisesti peruuttamattomiin toimenpiteisiin ilman psykiatrista arviota.

Osassa lausuntoja todettiin, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamisen varmistamiseksi olisi ollut välttämätöntä, että lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja jotka tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, olisi kielletty lailla.

Suomessa tulisi osan lausunnon antajien mukaan ottaa käyttöön kolmas sukupuoli ja käynnistää työ ei-binääristen ihmisten sukupuolen tunnustamiseksi Suomen laissa.